

В І Д Г У К
офіційного опонента доктора педагогічних наук, професора
Панасенко Елліни Анатоліївни на дисертацію
Мороз Яни Едуардівни
«Науково-педагогічна спадщина Бориса Коротяєва»,
представлену на здобуття ступеня доктора філософії зі спеціальності 011 –
Освітні, педагогічні науки, галузь знань – 01 Освіта / Педагогіка

Актуальність теми виконаної роботи та зв'язок із відповідними планами галузей науки. Вивчення персоналій в історії вітчизняної педагогіки залишається надзвичайно актуальним завданням, яке допомагає розкрити багату спадщину педагогічної думки України і визначити її значущість для сучасності. Аргументами, що підтверджують актуальність цього напрямку досліджень є: інноваційність і творчість (вивчення життя і діяльності видатних педагогів минулого надихає сучасних науковців-дослідників на розвиток інноваційних підходів до навчання і виховання), контекст і сучасні виклики (дослідження життєвого шляху педагогів минулого дозволяє краще розуміти той історичний контекст, у якому вони діяли, і з'ясувати, які виклики вони мали вирішувати, що вказує на способи адаптації педагогічної практики до сучасних умов та потреб), збагачення педагогічної теорії (дослідження життєвих і професійних виборів педагогів, їхніх поглядів і ідей дозволяє розширювати теоретичну базу педагогіки і вносити нові концепції у сферу освіти), спадкова спрямованість (вивчення персоналій сприяє збереженню і передачі педагогічного досвіду і цінностей з покоління в покоління, що особливо важливо в контексті української культурної ідентичності і формування національної педагогічної традиції), виховання освітньої свідомості (знання про видатних українських педагогів може вплинути на формування освітньої свідомості громадян і стимулювати інтерес до освіти та педагогічної діяльності), міжнародний вимір (вивчення життєвого шляху видатних українських педагогів допомагає включити Україну в світовий контекст розвитку педагогічної науки і практики, сприяючи обміну досвідом і співпраці з іншими країнами).

Відтак, дисертація Я.Е. Мороз, що актуалізує науково-педагогічну спадщину Бориса Івановича Коротяєва, є своєчасним та актуальним історико-педагогічним дослідженням.

Тема дослідження відповідає плану науково-дослідної роботи кафедри педагогіки Луганського національного університету імені Тараса Шевченка «Освітні технології навчально-виховного процесу у сучасних закладах освіти» (державний реєстраційний номер 0110U000751). Тема дисертації затверджена вченою радою Луганського національного університету імені Тараса Шевченка (протокол № 5 від 24.12.2019) та узгоджено Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень у галузі освіти, педагогіки і психології (протокол № 2 від 31.03.2020).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації.

Аналіз матеріалів дисертації з позиції їх обґрунтованості засвідчує логічний зв'язок між темою дисертаційної роботи та визначеними метою, завданнями, об'єктом, предметом дослідження, а також обраними науково-дослідницькими методами. Використання разом із теоретичними методами, пошуково-бібліографічного дозволив здійснити аналіз, систематизацію і класифікацію науково-педагогічної літератури з теми дослідження; персоналістично-біографічний – визначити основні періоди життєдіяльності й науково-педагогічного становлення; хронологічний – встановити хронології основних подій з життя Б.І. Коротяєва; метод причинно-наслідкового і ретроспективного аналізу – з'ясувати умови професійного розвитку і становлення як Б.І. Коротяєва педагога; метод теоретичного узагальнення – обґрунтувати висновки дослідження, розробити рекомендації і визначити шляхи використання науково-педагогічної спадщини вченого у сучасному освітньому процесі.

Слід зазначити, що здобувачі вдалося достатньо ґрунтовно, у логічній послідовності, а також чітко й виважено розкрити свої теоретичні позиції дослідження, що забезпечило надійне підґрунтя для його ретроспективного

аналізу та пошуку нових історико-педагогічних джерел. Для досягнення окресленої мети Я.Е. Мороз передбачила та поетапно зреалізувала розв'язання п'яти поставлених завдань. Така організація дослідження сприяла одержанню потрібних теоретичних, історичних, аналітико-прикладних даних із кожного завдання. Використання великого обсягу науково-педагогічних, історичних, публіцистичних, архівних й інших джерел дозволило опрацювати необхідну ретроспективну інформацію з досліджуваної проблеми.

Наукові положення, узагальнення, висновки і пропозиції в дисертаційному дослідженні сформульовано чітко й аргументовано. Обґрунтування теми дисертаційного дослідження є переконливим, а аналіз основних положень дисертаційної роботи доказово свідчить про досягнення мети та розв'язання поставлених завдань. Зміст наукової розвідки Я.Е. Мороз відповідає поставленій меті. Висновкам до дисертації властиві узагальненість, чіткість, лаконічність, повнота та логічність викладу, достатній рівень обґрунтованості й об'єктивності.

Зміст анотацій, поданих українською та англійською мовами відображає зміст дисертації та висвітлює суттєві її аспекти та основні положення.

Достовірність результатів та їх новизна.

Достовірність наукових результатів дослідження забезпечується не лише належною методологічною та джерельною базою дослідження, яка складає 192 найменування та свідчить про інтенсивну науково-пошукову роботу, а й аргументованістю, об'єктивністю, логічністю викладу матеріалу, адекватним до завдань наукового дослідження комплексом взаємодоповнюючих методів, що відібрані з урахуванням специфіки історико-педагогічної розвідки.

Наукова новизна дослідження, виконаного Я.Е. Мороз, полягає в тому, що нею вперше у вітчизняній історико-педагогічній науці цілісно проаналізовано та систематизовано педагогічну спадщину Бориса Коротяєва, з'ясовано основні передумови й чинники, які вплинули на формування

науково-педагогічного світогляду педагога (особистісні, політичні, науково-освітні), розроблено періодизацію освітньої діяльності Бориса Коротяєва (I період (1947 – 1964) – професійного самовизначення, II період (1964 – 1990 рр.) – науково-педагогічного становлення, III період (1991 – 2019 рр.) – активна науково-педагогічна діяльність вченого); всебічно розкрито освітню діяльність Бориса Коротяєва, (погляди на розвиток дидактики середньої та вищої школи, впровадження новаторської концепції гнучких педагогічних технологій в педагогічний простір, застосування монопредметної технології навчання, проблеми сучасного виховання учнівської та студентської молоді, роль самостійної роботи в освітньому процесі, нові підходи до системи контролю та оцінювання); уточнено біографічні відомості про життя й наукову діяльність Бориса Коротяєва; набули подальшого розвитку наукові уявлення про такі поняття, як «теорія педагогічної філософії», «вільний освітній простір», «мета освіти», «мета виховання», теорія педагогічної філософії Бориса Коротяєва, висвітлення ідей щодо питань дидактики в сучасному освітньому процесі.

Значення для науки і практики одержаних автором результатів.

Практичне значення результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали (біографічні та фактичні дані, періодизація освітньої діяльності, науково-педагогічний доробок Бориса Коротяєва, систематизована науково-педагогічна спадщина) можуть бути творчо адаптовані з метою вдосконалення сучасного освітнього процесу в Україні.

Результати дослідження впроваджено в освітній процес ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (довідка про впровадження № 1/631 від 18.08.2023 р.), ДВНЗ «Донбаський державний педагогічний університет» (довідка про впровадження № 01-10-360 від 18.08.2023 р.), Харківського національного педагогічного університету імені Г. С. Сковороди (довідка про впровадження № 01/10-438 від 18.08.2023 р.).

Рекомендації щодо використання результатів і висновків дисертації.

Матеріали дослідження можуть бути використані у процесі професійної підготовки майбутніх педагогічних та науково-педагогічних працівників для вдосконалення змісту освітнього компонента «Педагогіка з основами педагогічної майстерності», вибіркових дисциплін загального та професійного блоків, зокрема з питань історії педагогіки, дидактики, педагогіки творчості та ін., при підготовці навчально-методичної літератури, написанні курсових, кваліфікаційних робіт з педагогіки, у процесі самоосвітньої діяльності майбутніх педагогів.

Повнота викладення результатів роботи в опублікованих працях.

Дисертаційна робота пройшла належну апробацію на міжнародних і всеукраїнських науково-практичних конференціях, а також на наукових конференціях навчально-наукового інституту педагогіки та психології, наукових семінарах кафедри педагогіки ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка» (2019–2023 рр.).

Результати дисертації відображено в 9 наукових публікаціях, з них 8 – одноосібні.

Оцінка змісту дисертації та її завершеність.

Структура дисертації складається з анотацій, вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Побудова основних частин дисертації свідчить про логічність і завершеність викладу наукового матеріалу. Обраний здобувачкою ракурс дослідження надає роботі особливої новизни і наукової цінності. Кожен із розділів дисертації характеризується певним внеском у розв'язання проблеми висвітлення науково-педагогічної спадщини Б.І. Коротяєва. Цінним є те, що викладення наукової інформації супроводжується узагальненими таблицями, а висновки до кожного розділу висвітлюють результати, отримані на певному етапі дослідження.

У вступі обґрунтовано вибір теми роботи, наведено аргументи на користь використаного теоретико-методологічного апарату, необхідності проведення досліджень у визначеному науковому напрямі тощо.

У розділі 1 «Становлення особистості Бориса Коротяєва як видатного українського педагога» дисертанткою на основі теоретико-методологічних засад досліджень у галузі історії педагогіки, сучасних наукових розвідок щодо персоналістичного напрямку історико-педагогічних наукових розвідок репрезентовано історіографію дослідження та чинники формування професійного світогляду Бориса Коротяєва (особистісні (важке дитинство, воєнний та післявоєнний періоди), політичні (суспільна політична ситуація, ідеологія СРСР), науково-освітні (зацікавленість педагогічними творами Ю. Азарова, Е. Грішина, А. Кірсанова, Е. Костяшкіна, А. Макаренка, М. Махмутова, В. Сухомлинського та ін.)), схарактеризовано життєвий шлях та розроблено періодизацію освітньої діяльності Бориса Коротяєва. Перший етап (1947 – 1964 рр.) – період здобуття фахових знань і першого професійного досвіду – представлено як час освітньої діяльності, що включає навчання Б.І. Коротяєва в педагогічному інституті, вступ до аспірантури, роботу на посадах вчителя історії, завуча школи, директора школи, захист кандидатської дисертації. Другий етап (1964 – 1990 рр.) – період науково-педагогічного становлення (перехід до вищої школи) – увиразнено як час освітньої діяльності, що охоплює захист докторської дисертації, отримання вченого звання професора. Третій етап (1991– 2019 рр.) – період розквіту науково-педагогічної діяльності – схарактеризовано найбільшим розвитком наукової та освітньо-управлінської (посада ректора, проректора) діяльності педагога-вченого в незалежній Україні.

На підставі найбільш значущих характеристик Я.Е. Мороз запропонувала авторське визначення поняття «науково-педагогічна спадщина Бориса Коротяєва» як комплексне зібрання науково-педагогічного доробку вченого, де висвітлено новаторські ідеї, концепції, погляди, переконання, професійні пріоритети, щодо теорії виховання та дидактики, педагогічної творчості та педагогічної філософії.

Здобувачка здійснили ґрунтовний теоретичний аналіз проблеми дослідження, що дозволив їй визначити та обґрунтувати широке і різноманітне коло проблем, яким цікавився вчений, серед них: загальна педагогіка, зокрема,

дидактичні принципи та теорія виховання, організація загальноосвітньої школи та вищої освіти, педагогічна філософія; виокремити та систематизувати основні його праці: «Навчання – процес творчий» (1980, 1989 рр.), «Методи навчально-пізнавальної діяльності учнів» (1971, 1980 рр.), «Організація діяльності учнів на уроці» (1985 р.), «Педагогіка як сукупність педагогічних теорій» (1986 р.), «Школа подолання та самотворення» (1999), «Педагогіка у питаннях, відповідях та прогностичних очікуваннях» (2000), «Діалектика недостатнього та надлишкового в освітньому просторі» (співавтори В. Курило, В. Третяченко, 2006 р.), «Освітній простір: очікування та виклики часу й життя» (співавтор В. Курило, 2009 р.), «Педагогічна філософія» співавтори В. Курило, С. Савченко, 2010 р.), «Теорія педагогічної філософії – керівництво до дії» (2012), «Погляд в майбутнє вищої педагогічної освіти з позиції педагогічної філософії» (2012 р.), «Нестандартний погляд а стандарти вищої освіти» (співавтори В. Курило, С. Савченко, 2016 р.).

У другому розділі «Освітня діяльність Бориса Коротяєва в контексті його педагогічних поглядів» представлено загальну характеристику освітньої діяльності видатного вченого, його позиції щодо педагогічної творчості як підґрунтя освітнього процесу, методів творчої пізнавальної діяльності. Вчений розглядав педагогічну творчість як процес розв'язання вчителем педагогічних завдань і вирішення проблем в освіті за допомогою оригінальних, нетрадиційних підходів та ідей. Ця сфера діяльності педагога вимагала від нього креативності, гнучкості мислення, а також готовності до пошуку нових шляхів впровадження знань та навичок учнів.

Цілком слушно ключовим у науковій концепції Б.І. Коротяєва Я.Е. Мороз визначила феномен самості та самостійної роботи учнівської та студентської молоді, дієвого алгоритму у вигляді репродуктивного, продуктивного та дослідницько-творчого рівнів для пробудження феномену «самості» у студентів під час вивчення тієї чи іншої дисципліни, концепції гнучких педагогічних технологій навчання, педагогічної філософії.

Дисертантка усебічно схарактеризувала досвід роботи Б.І. Коротяєва у Слов'янському педагогічному інституті щодо впровадження концептуальних положень вченого в контексті реалізації ідей організації та інтенсифікації навчально-виховного процесу у виші, професійної підготовки майбутніх учителів. Я.Е. Мороз висвітлила наукові здобутки учнів Бориса Коротяєва, представників його наукової школи (В. Андросюк, С. Головка, О. Гохберг, О. Кошелєв, Н. Ляшова, М. Мірошніченко, Р. Олійник, В. Прудський, В. Сарієнко, В. Топольський та ін.).

Схвальною є спроба Я.Е. Мороз визначити основні ідеї Б.І. Коротяєва, що перегукуються із основними положеннями «Нової української школи», зокрема: перехід від традиційної знання-центрованої системи до учнівсько-центрованої, де акцент робиться на розвиток особистості учня; врахування індивідуальних потреб, здібностей та інтересів кожного учня; учні не просто засвоюють факти, а розвивають конкретні навички та компетентності, які будуть корисні у сучасному житті; розвиток навичок критичного мислення, комунікації, творчості, роботи в команді тощо.

Особливо цінним для педагогічної науки є третій розділ «Теоретико-філософські ідеї Бориса Коротяєва», в якому репрезентовано розвиток педагогічних поглядів Бориса Коротяєва на освітні процеси з початку 2000-х років, теорію педагогічної філософії. Дисертантка представила Бориса Коротяєва як розробника новаторської педагогічної філософії, яка ґрунтується на гуманізації освіти, індивідуалізації навчання, модернізації педагогічного процесу та важливості захисту та розвитку здоров'я усіх аспектів особистості учня.

Зокрема, Я.Е. Мороз цілком правомірно та логічно виокремила і схарактеризувала найзначущі й актуальні ідеї Бориса Коротяєва в контексті педагогічної філософії:

1. Створення сприятливого середовища для розвитку особистості студента.

Вчений підкреслював важливість створення психолого-педагогічного

режиму, що сприяє вільному розвитку особистості студента не лише під час навчальних занять, але й у позаурочний час.

2. Модернізація навчального процесу. Б.І. Коротяєв підтримував ідею повної модернізації навчальних програм, розкладів і методик проведення уроків, зокрема застосування нового типу лекційних занять, які називав «лекціями прямої дії».
3. Переосмислення мети навчання і виховання. Учений пропонував переглянути цілі навчання та виховання, акцентуючи увагу на розвитку особистості, а не просто на передачі знань.
4. Інновації в системі оцінювання. Науковець пропонував перейти від стандартної системи оцінювання до самоконтролю та створення особистого паспорту духовно-моральних досягнень учня, що б відображало результати його навчання на більш особистому рівні.

Не менш ґрунтовно дисертанткою досліджено новаторські задуми книг Б.І. Коротяєва, зокрема: «Новий психолого-педагогічний проєкт виховно-навчального процесу» (співавтор – В. Третьяченко), «Педагогічна філософія» (співавтори – В. Курило, С. Савченко) та ін.

Я.Е. Мороз актуалізувала можливості використання науково-педагогічного доробку Бориса Коротяєва для розвитку вітчизняної педагогічної теорії та практики та з'ясувала, що педагогічні концепції Бориса Коротяєва залишаються актуальними в сучасних умовах модернізації освіти в Україні і знаходять практичне втілення у діяльності окремих педагогів та при викладанні окремих навчальних курсів в різних освітніх закладах.

Важливо зауважити, що додатки до роботи є достатньо інформативними і слугують вагомим науково-педагогічним підґрунтям для заглиблення у досліджувану проблему.

Дискусійні положення та зауваження до змісту дисертації. Незважаючи на позитивну оцінку рецензованої роботи, слід виокремити зауваження, що потребують від здобувачки відповідей і пояснень, та надати

рекомендації, які розкривають наше бачення підходів щодо ефективного розв'язання окремих завдань дослідження:

1. Загалом схвально оцінюючи намагання здобувачки здійснити історіографічний аналіз досліджуваної проблеми, все ж зауважимо, що варто було визначити основні етапи історичного розвитку вітчизняної педагогічної науки, педагогічних ідей, концепцій в контексті дослідження педагогічних персоналій.

2. У роботі виділено сукупність чинників, що вплинули на формування професійного світогляду Б.І. Коротяєва, (особистісні, політичні, науково-освітні чинники) (підрозділ 1.1, с. 55-61). На наш погляд, бажано було б більшу увагу приділити аналізу науково-освітнього чинника.

3. Можна цілком погодитися з авторською періодизацією освітньо-наукової діяльності Бориса Коротяєва (підрозділ 1.2, с. 64-79), проте дисертантці варто було більш увиразнити критерії структурування періодів, а також, на нашу думку, коректніше визначити межі першого (1947 – 1964 рр.) і другого (1964 – 1990 рр.) етапів.

4. У другому розділі дисертації (підрозділ 2.1) доречно було б подати у зведеній таблиці внесок Б.І. Коротяєва в розвиток дидактики середньої загальноосвітньої та вищої школи, де відобразити тип закладу та інноваційні ідеї та підходи, а також увиразнити евристичну парадигму вченого рисунками та схемами.

5. Дисертантці вартувало у третьому розділі (підрозділ 3.2) ширше розкрити педагогічні погляди Б.І. Коротяєва на сім'ю, сімейне виховання та представити філософію батьківства вченого. Однак, це може стати предметом її подальших наукових пошуків.

6. У дисертації зустрічаються граматичні помилки, описки та стилістичні упущення.

Водночас варто зазначити, що висловлені зауваження не є критичними, мають рекомендаційний характер, суттєво не впливають на загальну позитивну оцінку та не заперечують наукової цінності, актуальності та практичної

значущості дисертації, яка є добре структурованою та написана з урахуванням усіх вимог до досліджень такого рівня.

Висновок.

Аналіз дисертації, анотацій та опублікованих праць дає підстави для висновку про те, що дослідження Мороз Яни Едуардівни «Науково-педагогічна спадщина Бориса Коротяєва» є завершеним, самостійним дослідженням, яке має наукову новизну, теоретичне і практичне значення для педагогічної науки й практики. Дослідження виконано на високому науковому рівні, матеріал викладено чітко та обґрунтовано. Усі положення, результати та висновки є аргументованими. Впровадження результатів дисертації підтверджено документально, про що свідчать довідки про впровадження, які наведено у додатках до дисертації.

Дисертація заслуговує на позитивну оцінку, відповідає вимогам наказу МОН України № 40 від 12.01.2017 р. «Про затвердження вимог до оформлення дисертації» (зі змінами), «Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування рішення разової спеціалізованої вченої ради закладу вищої освіти, наукової установи про присудження ступеня доктора філософії», затвердженого КМУ від 12.01.2022 р. № 44, а її авторка Мороз Яна Едуардівна заслуговує на присудження ступеня доктора філософії за спеціальністю – 011 Освітні, педагогічні науки, галузь знань – 01 Освіта/Педагогіка.

Офіційний опонент:

докторка педагогічних наук, професорка,
завідувачка кафедри практичної психології
Державного вищого навчального закладу
«Донбаський держаний педагогічний університет»

Елліна ПАНАСЕНКО

Підпис докторки педагогічних наук, професорки, завідувачки кафедри практичної психології Державного вищого навчального закладу «Донбаський держаний педагогічний університет» Е.А.Панасенко засвідчую

Нач. відділу кадрів

Є.С.Сілін